Valori bibliofile (re)descoperite în patrimoniul Muzeului Național al Unirii Alba Iulia (sec. XVI-XVII)

Florin BOGDAN, Alexandru ȘTIRBAN

Muzeul Național al Unirii Alba Iulia
National Museum of Unification Alba Iulia
Personal e-mails: bogdan_florin_reghin@yahoo.com, stirban2000@yahoo.com

Bibliophilic assets (re)discovered within heritage of National Museum of Unification Alba Iulia (XVIth-XVIIth centuries)

In many cases, identification, research and valorization of old books from the collections of different institutions that hold heritage goods is made by an interdisciplinary team, comprising both specialists on the history of printing and old book as well as restorers, that can offer supplementary information on the past of a book, sometimes helping at identification of some printings.

Our paper presents such a case where collaboration between researcher and restorer not only led to identification of some printings but also to extraction of some fragments that belong to other books, some rare or even unique copies. We refer to: Biblia (the Bible) (Ostrog, 1581), Approbatae constitutiones regni Transylvaniae et partium Hungariae (Oradea, 1653), A valtsag-titkanak masodik volumenje fogatékja (Oradea, 1647), Rövid igazgatas a nemes Magyar Országnak (Alba Iulia, 1647), Ur frigy szekrénye előtt. Dagon le-dülése (Cluj, 1670) and Neuer und Alter Kalender Auff das Jahr nach heilsanten Geburth und Herrn und Heilandes JESU Christi 1670 (Sibiu, 1669).

Keywords: the Bible, calendar, unique copy, Alba Iulia, restoration

Colecțiile Muzeului Național al Unirii conțin peste 1200 de cărți vechi, tipărite și manuscrise, marea lor majoritate fiind un produs al culturii spațiului românesc, avem în vedere cele trei mari provincii istorice: Țara Românească, Moldova și Transilvania, aceasta din urmă cu toate caracteristicile ei, respectiv multietnicitate și multiconfesionalitate.

De cele mai multe ori în momentul în care sunt achiziționate astfel de piese muzeale cu valoare bibliofilă starea lor de conservare nu este cea mai bună, fiind necesare lucrări de restaurare, realizate – în cazul de față - de către specialiștii Centrului Național de Conservare și Restaurare Carte Veche din cadrul Muzeului Național al Unirii Alba Iulia.

În momentele care urmează vom încerca să prezentăm câteva din aceste valori patrimoniale care au trecut pragul laboratorului de restaurare și care, după cum vom putea observa, au prezentat câteva surprize plăcute atât pentru echipa de restauratori cât și pentru specialiștii muzeului.

Prima carte din prezentarea de față este un fragment al unei *Biblii*. Este vorba despre prima ediție a *Bibliei* în limba slavonă, respectiv cea tipărită la Ostrog în anul 1581[1] de către tipograful Ivan Feodorov. Din punct de vedere tehnic fragmentul prezintă următoarele caracteristici: tipar negru - și roșu pe foaia de titlu, pe două coloane, cu 50 de rânduri pe o coloană, în stânga este textul în limba greacă, în timp ce în dreapta este textul în limba slavonă. După cum am amintit de la început muzeul din Alba Iulia deține doar un fragment al lucrării, respectiv primele [9] f., cu titlul și predoslovia prințului Constantin Ostrozhkii, restul textului fiind pierdut. Exemplarul provine, așa cum rezultă din notele manuscrise și ștampilele aplicate, din colecția Sabin Olea, ceea ce înseamnă că a circulat în arealul actualului județ Alba. Este foarte important cunoașterea faptului că în acest areal geografic se întâlnește un exemplar al *Bibliei* de la Ostrog, în condițiile în care textul ediției

BDD-A26160 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:07 UTC)

avute în discuție reprezintă și una dintre sursele *Noului Testament*, tipărit la Alba Iulia în anul 1648.

Starea de conservare a fragmentului din momentul achiziționării sale de către Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia nu a fost una bună, cele nouă file fiind capsate într-un dosar de carton.

Hârtia suport de text este produsă manual din fibre de in și cânepă, are linii de apă și filigran, însemnări manuscrise executate cu cerneală ferogalică și creion chimic (foaie de titlu), cerneală de ștampilă (paginile 15-16). Pierderea unității volumului s-a soldat cu rupturi, fisuri, plieri, pierderi de material, fragilizarea hârtiei datorită agenților fizico-mecanici și biologici în condiții necorespunzătoare de păstrare.

Tratamentul propus și realizat a fost unul clasic pornind de la dezinfecția efectuată în etuvă urmată de îndepărtarea depozitelor de murdărie efectuarea analizei p-H înainte de spălare, determinarea agentului de înceliere. De asemenea verificarea solubilității cernelurilor, protejarea ștampilelor și însemnărilor executate cu creion chimic. Spălarea filelor s-a efectuat în apă distilată la 25° C având rolul de curățare dar și de corectare a p-H.

Deoarece în procesul de restaurare s-a procedat la spălarea hârtiei suport de text, prilej cu care s-a pierdut o parte a agentului de încleiere, a fost necesară o reîncleiere a filelor. În cazul nostru reîncleierea s-a efectuat cu CMC în concentrație de 1%. După uscarea liberă pe foi de filtru timp de 24 de ore a urmat o presare ușoară intermediară apoi consolidare cu văl japonez a numeroaselor fisuri și desprinderi ale materialului suport. Următoarea operație a fost completarea lacunelor cu hârtie japoneză prin metoda „la dublu" folosind ca adeziv CMC în concentrație de 2,5%, presare intermediară și apoi degajarea surplusului de hârtie.

S-a optat ca păstrarea fragmentului să fie făcută într-o mapă executată din carton neutru din punct de vedere chimic.

O altă tipăritură extrem de importantă pentru trecutul Alba Iuliei și al Transilvaniei este exemplarul din *Approbatae constitutiones regni Transylvaniae et partium Hungariae*[2], multă vreme considerat a fi parte a unei ediții târzii (sec. XVIII-XIX), însă o simplă comparație cu exemplarele digitalizate de marile biblioteci europene și o confruntare cu bibliografiile de specialitate maghiare[3] dovedesc faptul că exemplarul aparține primei ediții, cea apărută la Oradea în anul 1653, tipărită de către tipograful Abraham Senczi Kertesz. Primele informații cu privire la posibila apartenență a lucrării la ediția orădeană aparțin Sofiei Știrban, cea care semnala încă din anii 2000 faptul că hârtia folosită la tipărirea exemplarului este databilă în secolul al XVII-lea[4]. Cartea, de format folio, a păstrat paginile 29-250, plus cele [26] p. de la final, lipsindu-i începutul, respectiv [6] p. + p. 1-28. Chiar dacă lipsesc pagini de la începutul volumului importanța lui este deosebită, fiind cunoscute doar alte 60 de exemplare. Nu putem să nu ne punem întrebarea dacă exemplarul aflat la ora actuală în colecțiile Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia (unic în fosta capitală a Principatului Transilvaniei) nu s-a aflat în mediul din jurul curții princiare sau chiar în posesia principilor Transilvaniei? Din păcate pe filele volumului nu s-a păstrat nici un însemn de proprietate sau vreo altă notă manuscrisă care să ofere informații suplimentare în ceea ce privește povestea sa.

Legătura volumului este realizată din carton îmbrăcat în piele, decorată cu un chenar completat de ornamente florale aurite pe ambele coperți și este specifică atelierului de legătorie care i-a aparținut chiar tipografului Abraham Senczi Kertesz[5].

În mare parte tratamentul și restaurarea volumului s-a făcut ca și în cazul fragmentului de carte prezentat anterior. În cazul de față legătura s-a realizat prin coaserea fascicolelor pe cinci nervuri din sfoară de cânepă iar capitalbandul cusut într-o singură culoare.

Surpriza în ceea ce privește exemplarul *Approbatae constitutiones* a survenit în momentul desfacerii legăturii, când s-a constatat că suportul de carton era confecționat din mai multe foi aparținând unei tipărituri, mai vechi decât exemplarul *Constituțiilor*. La o cercetare mai atentă s-a dovedit faptul că filele extrase aparțineau colecției de predici a lui **Geleji Katona István, predicatorul curții princiare de la Alba Iulia**: *A valtsag-titkanak masodik volumenje fogatékja*, tipărite la Oradea în anul 1647 de către același tipograf Abraham Senczi Kertesz[6]. Fragmentul este deosebit de consistent, s-au păstrat paginile 1093-1094, 1099-1100, 1103-1104, 1109-1112, 1117-1120, 1127-1130, 1135-1138, 1143-1146, 1151-1154, 1159-1162, 1167-1170, 1175-1178, 1183-1186, 1191-1194, 1199-1202, 1207-1210, 1215-1216, 1289-1290, 1295-1296, 1299-1302, 1307-1310, 1315-1318, 1323-1326, 1331-1334, 1339-1342, 1346-1347, 1349-1350, 1355-1358, 1363-1366, 1371-1374, 1379-1382 + [8] p. de la finalul textului. Din nou bazele de date maghiare[7] cunosc destul de puține exemplare din această tipăritură, respectiv 43 fără fragmentul descoperit la Alba Iulia.

În ceea ce privește intervenția asupra filelor care inițial au constituit scoarțele volumului aceasta s-a dovedit una extrem de dificilă. Adezivul folosit de meșterul legător a fost cleiul de oase care, aplicat într-un strat gros, a devenit deosebit de rigid. Au fost necesare mai multe tratamente umede, spălări între foi de netex pentru a putea desprinde filă de filă apoi efectiv răzuirea stratului de clei.

În același an 1647 apărea, la Alba Iulia, în tipografia princiară lucrarea *Rövid igazgatas a nemes Magyar Országnak*[8], opera tipografului Martin Maior din Brașov, mai cunoscut în literatura de specialitate românească datorită posibilului aport la tipărirea *Noului Testament* (Bălgrad, 1648). Deși exemplarul lucrării nu este complet, s-au păstrat paginile 7-302 + [3] p., lipsesc cele

BDD-A26160 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:07 UTC)

[6] f. de la început și p. 1-6, el este valoros prin prisma raritații sale – la ora actuală sunt cunoscute doar 33 de exemplare conform aceloraşi baze de date maghiare. Valoarea volumului este cu atât mai mare întrucât în colecțiile Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia nu se mai regăsește vreo altă tipăritură în limba maghiară sau latină care să fie tipărită în oficina patronată de principii Transilvaniei.

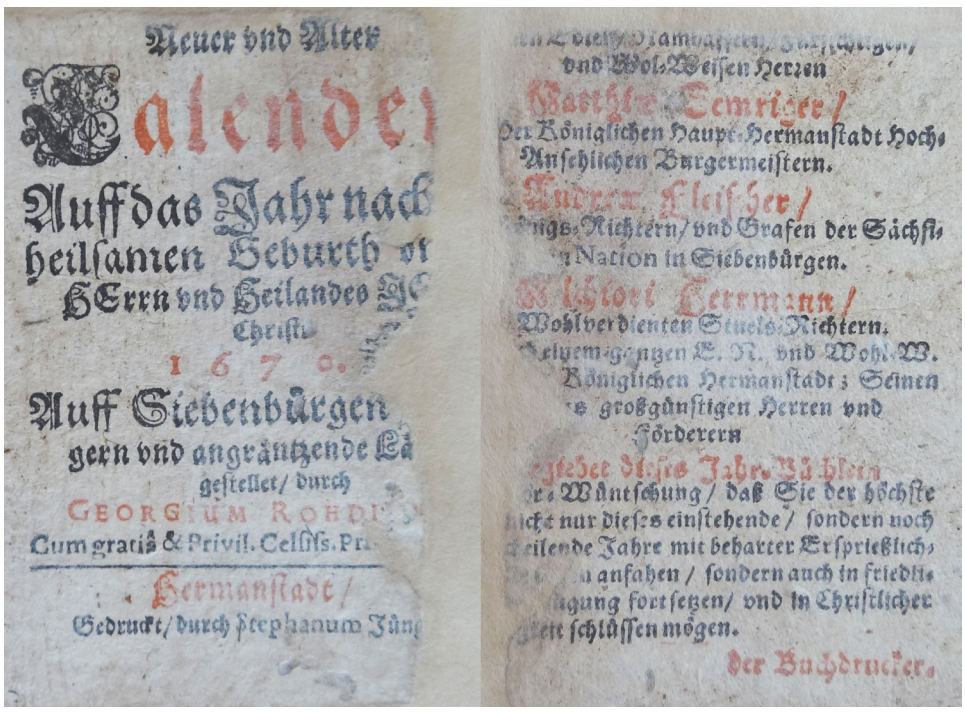
În cazul volumului prezentat s-a optat pentru o restaurare cu descoaserea volumului, legătura refăcându-se pe trei nervuri de sfoară de cânepă iar capitalbandul cusut într-o singură culoare. Învelitorile de piele au fost executate din piele tăbăcită vegetal.

Un alt titlu de carte în limba maghiară, tipărită de data aceasta la Cluj în anul 1670, este *Az Ur frigy szekrénye előtt. Dagon le-dülése*[9]. Lucrarea tipărită de către Veresegyhazi Szentyel Mihaly este completă, având [42] p. + 76 p. + [7] p. + 212 p., cu ornamente tipografice sub forma unor inițiale ornate, vignete și frontispicii. Legătura volumului este realizată din carton îmbrăcat în piele; coperțile sunt ornamentate cu o serie de chenare cu motive florale alternate cu figurine umane (medalioane), în câmpul central fiind plasate 5 compoziții florale. La această carte avem parte și de mărturii documentare prin intermediul unor note manuscrise, care atestă faptul că volumul se afla, în anul 1743, în proprietatea lui Varodi Mihali. Un alt însemn de proprietate este și cota de bibliotecă trecută pe foaia de gardă a cărții: *C2 II 23*, care poate sugera faptul că volumul provine din biblioteca Seminarului Teologic romano-catolic de la Alba Iulia, care avea un astfel de sistem de cotare a cărților; pe interiorul ultimei coperți se mai păstrează încă o notă manuscrisă, în limba latină, datată în anul 1677, ceea ce denotă o intensă utilizare a cărții încă din perioada imediat următoare tipăririi sale. Ca și în cazurile precedente, cu ajutorul bazelor de date maghiare online, am reușit să identificăm doar alte 37 de exemplare din titlu, fără exemplarul aflat la Alba Iulia.

Propunerea de restaurare a volumului a fost una fără descoaserea acestuia, curățarea și completarea cu foiță japoneză făcându-se fără să afectăm legătura inițială.

În urma intervențiilor realizate de către echipa de restauratori de la Centrul Național de Conservare și Restaurare Carte Veche asupra legăturii volumului descris anterior s-au extras file aparținând unui calendar tipărit în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Este vorba despre un fragment din *Neuer und Alter Kalender Auff das Jahr nach heilsanten Geburth und Herrn und Heilandes JESU Christi 1670*[10], tipărit la Sibiu, probabil la sfârșitul anului 1669, de către tipograful Stephan Jüngling; calendarul a fost realizat de Georg Rhodius. Dacă despre Jüngling avem suficiente informații cu privire la activitatea sa tipografică, desfășurată la Sibiu în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Rhodius mai este menționat doar ca și editor al unui alt calendar, tipărit tot la Sibiu, dar în limba maghiară în anul 1668[11].

Cu privire la originea paginilor descoperite putem lansa două ipoteze de lucru: o primă variantă este aceea a existenței unui rebut care a fost utilizat la confecționarea coperților tipăriturii clujene, ele nemaiputând fi utilizate în vederea compactării lor sub forma unei cărțulii care apoi să poată fi vândută – este cunoscut din literatura de specialitate faptul că aceste calendare sibiene se bucurau de un succes enorm în rândul populației din Transilvania și nu numai. Cea de-a doua ipoteză se referă la mutarea inventarului tipografiei lui Abraham Senczi Kertesz


Neuer und Alter
Calender
Auff das Jahr nach
heilsamen Geburth
HErrn und Heilandes
Christi
1670.
Auff Siebenbürgen
gern und angräntzende Lä
gestellet/ durch
GEORGIUM ROHDI
Cum gratiâ & Privil. Celsiss. Pr
Hermanstadt/
Gedruckt/ durch Stephanum Jün
und Wol-Weisen Herren
Der Königlichen Haupt-Hermanstadt Hoch-
Ansehlichen Burgermeistern.
Richtern/ und Grafen der Sächsi-
Nation in Siebenbürgen.
Wohlverdienten Stuels-Richtern.
Königlichen Hermanstadt; Seinen
grosgünstigen Herren und
Förderern
Wünschung/ daß Sie der höchste
nicht nur dieses einstehende/ sondern noch
eilende Jahre mit beharter Ersprießlich-
anfahen/ sondern auch in friedli-
gung fortsetzen/ und in Christlicher
schlüssen mögen.
Der Buchdrucker.

BDD-A26160 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:07 UTC)

din Sibiu la Cluj, în anul 1670, ca urmare a morții tipografului, survenită în anul 1667, el neavând urmași. Este posibil ca odată cu literele aduse de la Sibiu la Cluj să fi ajuns și părți neutilizate din alte cărți în limba germană, latină sau maghiară. Mai mult, inventarul tipografic i-a fost încredințat la Cluj tipografului Mihaly Veresegyhazi Szentyel, cel care a tipărit, în 1670, lucrarea din a cărei legătură a fost extras calendarul. Presupunem mai apropiată de adevăr această a doua ipoteză cu privire la proveniența calendarului.

Fragmentul de la Alba Iulia prezintă foaia de titlu, [2] pagini cu mențiunile tipografului și modalitatea de utilizare a calendarului și calendarul propriu-zis cu următoarele caracteristici: luna ianuarie – [2] pagini, luna februarie – [2] pagini, luna martie – [2] pagini, luna aprilie – [2] pagini, luna mai – [2] pagini, luna iunie – [2] pagini, luna iulie – [2] pagini, luna august – [1] pagină (conține doar prima parte a lunii, respectiv 1-16 august), luna octombrie – [1] pagină (conține doar a doua jumătate a lunii, respectiv 19-31 octombrie), luna noiembrie – [2] pagini, luna decembrie – [1] pagină (conține doar prima parte a lunii, respectiv 1-18 decembrie) și alte [2] pagini cu privire la anotimpuri, vara și toamna.

Din punct de vedere tehnic calendarul prezintă tipar negru și roșu, iar ca și ornamente tipografice utilizează semnele zodiacale și o singură inițială ornată, un K, pe foaia de titlu. Prin analogie cu alte calendare sibiene în limba germană, unele tipărite tot de Stephan Jüngling, cum sunt cel pentru anul 1668 sau cel pentru anul 1675, acestea prezintă ca și paginație între 35 și 42 de file, aproximativ 70 până la 84 de pagini, cu mențiunea că la compactare, între filele tipărite, se adăugau file albe pentru diferite adnotări. Comparând filele recent descopertie la Alba Iulia cu filele aflate în colecțiile Bibliotecii Naționale a Ungariei rezultă că din exemplarul de la Alba Iulia, pe lângă filele aparținând unor luni ale anului, lipsește *Cronica Transilvaniei* (păstrată în fragmentul de la Budapesta) și celelalte părți întâlnite de obicei în calendarele din secolul al XVII-lea, lista cu târgurile ce urmau să aibă loc în Transilvania în anul 1670.

Ca și în cazul scoarțelor de la *Approbatae constitutiones* s-a executat același procedeu de curățare, desprindere, consolidare și completare cu hârtie japoneză.

Pentru a sublinia importanța descoperirii fragmentului aflat în colecțiile Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia menționăm că exemplarul este un unicat la nivelul României, iar în ceea ce privește foaia sa de titlu, care a permis localizarea tipăriturii și pentru specialiștii maghiari, ea este unicat la nivel mondial.

Scurta trecere în revistă a titlurilor de carte veche străină și transilvăneană din colecțiile muzeului din Alba Iulia care au trecut prin mâna restauratorilor de la Centrul Național de Conservare și Restaurare Carte Veche în perioada mai recentă nu este doar o contribuție la cunoașterea fondului de carte veche deținut de această instituție, ea reprezintă în același timp și o carte de vizită a restauratorilor, a căror muncă rămâne, de multe ori, în umbră.

Note:

1. Cota CVR 408.
2. Cota BV 1064.
3. Szabó Károly, *Régi Magyar Könyvtár. Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*, vol. I, Budapest, Kiadja a M. Tud. Akadémia, 1879, nr. 878, în continuare RMK; *Régi Magyarországi nyomtatványok (1473-1600),* I-IV, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971-2012, vol. III, nr. 2499, în continuare RMNy; Andrei Veress, *Bibliografia Româno-Ungară*, vol. I-III, București, 1931-1935, vol. I, nr. 170; Doina Nägler, *Catalogul transilvanicelor*, vol. I, Sibiu, 1974, nr. 302-304, în continuare Nägler. Vezi și Liviu Marcu, *Constituțiile aprobate ale Transilvaniei 1653*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1997.
4. Sofia Știrban, *Un aspect inedit al restaurării unui exemplar din Aprobatae constitutiones*, în *Peuce*, XIII, Tulcea, 2000, p. 213-216.
5. Asupra legăturii ne-am consultat și cu doamna Erzsébet Muckenhaupt, unul dintre cei mai buni specialiști din România în ceea ce privește legătura de carte veche transilvăneană și europeană.
6. Fragmentul este în curs de înregistrare. RMK I, 799; RMNy III, 2197; Nägler I, 266.
7. www.arcanum.hu, consulatat la data de 19 octombrie 2015.
8. Cota CVS 254. RMK I, 791; RMNy III, 2171; Nägler I, 267-268.
9. Cota CVS 38. RMK I, 1100; RMNy IV, 3645.
10. Fragmentul este în curs de înregistrare. RMNy IV, 3619.
11. Wix Györgyné, *Régi magyarországi szerzők (RMSz). I. A kezdetektől 1700-ig*. Szerk. és befejezte P. Vásárhelyi Judit, Budapest, 2008, p. 679.

Bibliography:

Nägler, Doina, *Catalogul transilvanicelor / Catalogue of Transylvanica*, vol. I, Sibiu, 1974;

Régi Magyarországi nyomtatványok (1473-1600), I-IV, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971-2012;

Szabó Károly, *Régi Magyar Könyvtár. Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*, vol. I, Budapest, Kiadja a M. Tud. Akadémia, 1879;

Veress, Andrei, *Bibliografia Româno-Ungară / Romanian-Hungarian Bibliography*, vol. I-III, București, 1931-1935

Wix Györgyné, *Régi magyarországi szerzők (RMSz). I. A kezdetektől 1700-ig*. Szerk. és befejezte P. Vásárhelyi Judit, Budapest, 2008.

BDD-A26160 © 2016 Centrul Cultural Interetnic Transilvania
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:02:07 UTC)